

РОЗДІЛ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.125

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ (МЕДІАЦІЯ) ЯК СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

THE SETTLEMENT (MEDIATION) AS A JUDICIAL PRECEDENT CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Діденко Є.В.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри права та безпеки підприємництва
Академії рекреаційних технологій і права*

Розкрито процесуальні питання примирення між особою, яка вчинила злочин, і потерпілим; проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України щодо укладення угоди про примирення; надано пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: медіація, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, відшкодування шкоди, примирення, угода про примирення.

Раскрыты процессуальные вопросы примирения между лицом, совершившим преступление, и потерпевшим; проанализированы положения Уголовного процессуального кодекса Украины относительно заключения соглашения о примирении; даются предложения, направленные на совершенствование уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: медиация, потерпевший, подозреваемый, обвиняемый, возмещение вреда, примирение, соглашение о примирении.

In the article disclosed procedural issues of reconciliation between the committed a crime and the victim; analyzed the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning the conclusion of the reconciliation agreement, and gives suggestions to improve the criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: mediation, victim, suspect, accused, reparation, reconciliation, agreement to reconciliation.

Актуальність теми. Процеси демократизації в суспільстві пов'язані з проведенням відповідних законодавчих реформ з метою створення реального механізму забезпечення прав людини та громадянина. Забезпечення цих прав відображено в кримінальній і кримінально-процесуальній галузях права, зокрема, в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Серед найскладніших та найменш досліджених теоретичних і практичних питань вітчизняного кримінального права й процесу залишається проблема визначення статусу потерпілого, механізму захисту його інтересів. Це пояснюється тим, що на сьогодні визнані у світі принципи захисту прав людини, відображені в кримінально-процесуальному законодавстві, посилюють захист прав винного, а не потерпілого.

Тому актуальним є звернення до теми відновлення прав потерпілої особи через медіацію, до проблем теоретико-концептуального осмислення цього інституту та сфери його практичної реалізації. Одним із нововведень КПК України є кримінальне провадження на підставі угоди. Угоди в кримінальному провадженні вже давно застосовуються в країнах як далекого [1, с. 37], так і ближнього зарубіжжя [2, с. 68].

Питання примирення учасників кримінального провадження широко відображено в науковій літературі. Медіація не раз була предметом досліджень не лише науковців-процесуалістів, а й представників судової гілки влади, спеціалістів з юридичної психології, що вказує на актуальність дослідження цієї проблеми. Питання примирення правопорушника та потерпілого висвітлювали у своїх працях Ю.В. Баулін, О.М. Боброва, І.А. Войтюк, О.О. Дудоров, В.В. Землянська, І.І. Ємельянова, Н.С. Карпов, В.Т. Нор, В.Т. Маляренко, В.М. Тертишник, М.І. Хавронюк, Т.В. Шевченко, Л.А. Хруслова та інші. Однак в Україні цей інститут (угоди в кримінальному провадженні), на відміну від цивільного процесу, є новим для кримінального процесу та викликає критичні зауваження й неоднозначні оцінки в спеціалістів.

Як зазначає Н.С. Карпов, альтернативні кримінальному переслідуванню заходи, які полягають у прагненні вирішити кримінально-правовий конфлікт поза межами класичної кримінальної юстиції без кримінального переслідування, кримінальної відповідальності та покарання, спрямовані на одночасне вирішення автономних цілей класичної тріади – держава – винний – потерпілий: держава заощаджує

час, засоби, кадри, пов'язані з розслідуванням, судовим розглядом, виконанням вироку; винний уникає кримінальної відповідальності й тягот кримінального процесу; потерпілий одержує максимально швидко компенсацію заподіяної йому шкоди [3, с. 1617].

Виклад основного матеріалу. Медіація є однією із найбільш поширених форм ведення процедури примирення потерпілого і правопорушника. Поняття медіації сформульовано у Рамковому рішенні ради ЄС «Про становище жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. як «процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятного рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора» [4].

Угода про примирення винного з потерпілим набула важливого значення для кримінального судочинства інших країн і стала невід'ємною частиною низки міжнародних нормативно-правових актів.

Процедура медіації успішно розвивається у США, Австралії, Новій Зеландії, Польщі, Чехії, Австрії, Бельгії, Великій Британії, Норвегії, Фінляндії [5, с. 406]. Позитивно до угод про примирення винного з потерпілим ставляться практичні працівники. Аналіз проведеного науковцями анкетування слідчих, адвокатів та суддів у Запорізькій, Дніпропетровській, Одеській, Харківській, Київській областях виявив позитивне ставлення до інституту примирення сторін у кримінальному процесі: 306 (83,15%) працівників слідчих підрозділів; 418 (93,72%) працівників суду; 436 (76,90%) захисників [6]. Одним із важливих елементів процесу медіації є укладення угоди між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) за результатами досягнутих домовленостей під час цієї відновної процедури.

Стосовно України, то згідно з новим КПК України (ст. 468) існує два види процесуальних угод у кримінальному провадженні:

- угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- угода між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [7, ст. 468].

Сучасна тенденція розвитку кримінального права як в Україні, так і в багатьох країнах світу зумовлена зміною поглядів про сутність і призначення кримінального права й закону. Тому основним завданням медіації є звуження публічної та розширення приватноправової складової у кримінально-правовому регулюванні. У такому розрізі покарання не може бути визнано ні головним, ні єдиною можливим засобом впливу на злочинця.

Переваги застосування зазначеного інституту полягають у такому: оптимізація судового процесу шляхом часткового звільнення суддів від розгляду справ про злочини невеликої та середньої тяжкості; можливість використання приватного обвинувачення; контроль над процедурою медіації сторонами; гуманізація, демократизація правової системи; уникнення подальшої криміналізації осіб, які вчинили злочин; конфіденційність [7, ст. 469].

Законодавець чітко перераховує осіб, які можуть бути ініціаторами укладення угоди (ч. 1 ст. 469 КПК

України). До них зараховують потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого.

Законодавець передбачив (ч. 3 ст. 469 КПК України) випадки укладення угод про примирення, які укладаються: щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Не укладаються угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Щодо світового досвіду, то у Франції медіація можлива у будь-яких кримінальних справах, а в Польщі – у справах, що передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років [8, с. 37].

Убачається, що примирення можливе не лише у справах про злочини невеликої тяжкості, це мають бути справи про злочини незалежно від їх ступеня тяжкості. Такої самої думки дотримуються науковці [8, с. 40].

Якщо особа скоїть тяжкий або особливо тяжкий злочин, примирення із потерпілим та відшкодування заподіяної шкоди може бути підставою для пом'якшення йому покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); за встановлених умов може спричинити призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), або звільнення від відбування покарання із випробуванням (ст. 75 КК України).

У випадку, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) із підозрюваних чи обвинувачених. Матеріали справи щодо особи (осіб), з якою (якими) укладено угоду, підлягають виділенню в окреме провадження. Те саме стосується й тих випадків, коли у провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних злочинів і домовленості про укладення угоди досягнуто не з усіма потерпілими. Тоді угоду може бути укладено з одним або кількома із потерпілих, а матеріали справи щодо особи, з якою досягнуто домовленості, підлягають виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України).

В угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний учинити на користь потерпілого, строк їх учинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення й затвердження угоди. В угоді за-

значається дата її укладення, вона скріплюється підписами сторін [7, ст. 471].

Угода про результати примирення укладається в кількості примірників відповідно до кількості сторін медіації – по одному для кожної сторони та один примірник для компетентного органу, у провадженні якого перебуває кримінальна справа. Угода про результати примирення набуває чинності після перевірки судом відповідності її вимогам КПК України та/або закону. Суд зобов'язаний переконатися на судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди за необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, і рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати на судові засідання осіб та опитувати їх [9, с. 347].

Відповідно до КПК України (ч. 7 ст. 474), суд відмовляє в затвердженні угоди в таких випадках:

1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, у тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим узятих на себе згідно з угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості [7, ст. 474].

У такому разі досудове розслідування або судові провадження продовжуються в загальному порядку. Процесуальні наслідки укладення угоди про примирення передбачені в ст. 473 КПК України. Так, підозрюваний (обвинувачений) обмежується у праві оскарження вироку в апеляційному (ст. 394 КПК України) і касаційному (ст. 424 КПК України) порядку. Також він відмовляється від прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України, а саме: 1) права мовчати (факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення); 2) мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно; 3) допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і докази, що свідчать на його користь.

У результаті досягнутої угоди про примирення на потерпілого також покладаються певні обмеження. Він не зможе оскаржити вирок в апеляційному (ст. 394 КПК України) та касаційному (ст. 424 КПК України) порядку. Крім того, потерпілий позбавляється права вимагати надалі притягнення підозрю-

ваного (обвинуваченого) до кримінальної відповідальності за відповідний злочин і змінювати розмір вимог про відшкодування збитків.

Право на виняткове оскарження в апеляційному порядку вироку суду першої інстанції надається обвинуваченому, його захисникові, законному представникові, потерпілому, його представникові, законному представникові та прокурору виключно з підстав, передбачених ч. 3 ст. 394 КПК України.

Вирок суду першої інстанції може бути оскаржений у касаційному порядку засудженим, його захисником, законним представником, потерпілим, його представником, законним представником, прокурором виключно з підстав, передбачених ч. 3 ст. 424 КПК України.

Впровадженням медіації в Україні на сьогодні займаються Український центр порозуміння, Харківська обласна група медіації, Одеська обласна група медіації, громадська організація «Київський правозахисний альянс» та інші. Необхідність розвитку медіації визнається також на державному рівні. У травні 2006 р. вийшов Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». Одним із завдань Концепції є «створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів», а способом урегулювання спорів зазначена медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу й урегулювання спору самостійно самими учасниками [10].

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 р. – 311/2008 затвердив Концепцію реформування кримінальної юстиції України, зокрема державний курс у напрямі впровадження програм примирення між потерпілими і правопорушниками, створення системи ювенальної юстиції та служби апробації.

З метою врегулювання процедури медіації (примирення) на законодавчому рівні Наказом Міністра юстиції України у травні 2005 р. було створено міжвідомчу робочу групу з питань провадження процедури медіації в кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство.

На сьогодні в Україні зафіксовано судовий прецедент: суд затвердив першу угоду про примирення між потерпілим і обвинуваченим (згідно з положеннями КПК України 2012 р.). Відповідне рішення ухвалив Києво-Святошинський районний суд, про що повідомляє прес-служба Київської обласної прокуратури [11].

Висновки. Отже, аналізуючи викладене вище, можна зробити висновок, що Україна зробила досить вагомий внесок у розвиток кримінального процесу, особливо у сфері укладення угод. Позитивно оцінюючи нововведення положень КПК України щодо особливостей кримінального провадження на

підставі угод, не можна не відзначити, що вони не вирішують багатьох важливих процедурних питань примирення сторін. Але цей новий кримінальний процесуальний інститут необхідно максимально деталізувати, щоб зменшити можливість різних зловживань під час процедури медіації загалом та укладення угоди про примирення зокрема.

Залишається актуальним питання прийняття спеціального Закону України «Про медіацію», яким слід визначити принципи медіації; вимоги до медіаторів, їх права, обов'язки, відповідальність; порядок медіації (її стадії); строк проведення медіації та виконання угоди про примирення; підстави припинення медіації тощо [9, с. 349–350].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаталов А.С. Заключение досудебного соглашения о сотрудничестве: правовая регламентация, достоинства и недостатки / А.С. Шаталов // Журнал российского права. – 2010. – № 5. – С. 35 – 44.
2. Кувалдина Ю.В. Предпосылки и перспективы развития компромиссных способов разрешения уголовно-правовых конфликтов в России : дисс. ... канд. юрид. наук / Ю.В. Кувалдина. – Самара, 2011. – 272 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kalinovsky-k.narod.ru/b/kiualclina_2011/2-3.html.
3. Карпов Н.С. Криміналістичні засади злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.С. Карпов ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 32 с.
4. Про становище жертв у кримінальному судочинстві : Рамкове рішення ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. // Голос України. – 2001. – № 3. – 15 квітня.
5. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : [монографія] / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 511 с.
6. Цільмак О.М. Юридично-психологічні аспекти участі адвоката при примиренні обвинуваченого, підсудного з потерпілим у кримінальному процесі / О.М. Цільмак, О.М. Скрябін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Juftp/2012_1/tsulmak.htm.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України Закон України від 13.04.2012 р. – 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
8. Боброва О.М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / О.М. Боброва. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.
9. Кучер В.О. Угода про примирення у кримінальному процесі / В.О. Кучер, О.В. Сав'юк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 340–350.
10. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
11. Прецедент : Угоду про примирення вперше затвердили в суді між потерпілим і обвинуваченим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/news/6062-precedent-ugodu-pro-prymyrennya-vpershe-zatverdily-v-sudi-mij-poterpilym-i-obvynuvachenym>.